

Az Elveszett levél kolozsvári fogadtatása

Századunk első és második évtizedében a magyar közönség is felfedezi Caragialét. Novellái után színművei találnak lelkes fordítókra. 1900 elején már játszószék *Megtorlás* (Năpasta) című darabját, 1922. november 23-án pedig színre kerül az *Elveszett levél* Kolozsváron, a következő szereposztásban: Ștefan Tipătescu — Táray Ferenc; Zaharia Trahanache — Izso Miklós; Agamiță Dandanache — Leóvey Leó; Tache Farfuridi — Forgács Sándor; Brînzovenescu — Oláh Ferenc; Nae Cațavencu — Lengyel Vilmos; Zoe Trahanache — Szabados Piroska; Pristanda — Mihályfy László; a részeg polgár — Nagy Gyula; Ionescu — Enyedi Imre; Popescu — Sebestyén Lajos.

A *Keleti Újság* már július 18-i számában, *Caragiale magyarul* című cikkében beharangozza Janovics Jenő tervét, aki Kádár Imrét, Victor Eftimiu *Prométheuszának* a fordítóját bízta meg a darab tolmácsolásával. Ugyancsak a *Keleti Újság*, az évad műsortervéről írva, egyik szeptemberi számában hangsúlyozza, hogy az erdélyi magyar színházak őszinte és meleg szándékú közeledésről tesznek tanúbizonyságot. Az *Infrățirea* szerint ez a várható esemény hódolat az egyetlen nagy román drámaíró emlékének (*Opera lui Caragiale*, 1922. szeptember 19.). A bemutatót megelőző napokban Caragiale neve gyakran szerepel a kolozsvári napilapok hasábjain. A *Keleti Újság* november 7-i számának egyik cikke (*A kolozsvári magyar színház Caragiale-ünnepé*) a színház szolidaritását hangsúlyozza a Caragiale halálának tizedik évfordulójára emlékező román színházakkal. A lap tájékoztat arról, hogy egy neves román esztéta tart bevezetőt magyar nyelven, Janovics Jenő igazgató pedig meghívta a művészek szakszervezetének képviselőit, valamint a sajtó munkatársait. A másik kolozsvári napilap, az *Ellenzék*, szintén tájékoztat az eseményekről. Az *Infrățirea* szerint a bemutatót eldől a román értelmiségi körök foglalkoztató kérdése is: egyetemes művész-e Caragiale, vagy csak a román közönséghez szól, vagy a román közönségnek is csak egy bizonyos nemzedékéhez (*Scrisoarea pierdută la Teatrul ungiuresc*, 1922. november 15.).

Kádár Imre, a darab fordítója, az előadás napján cikkben számol be fordítási élményeiről és nehézségeiről. Caragialét verbeli román írónak tartja, nemcsak írásainak tárgya, cselekménye és környezete miatt, hanem főként írásainak lényegét tekintve. A szerző bízik abban, hogy a román sajtó és a román művészet képviselői nem azért jönnek el a bemutatóra, hogy összehasonlítsák azt a román előadásokkal, hiszen a román színházaknak olyan múltjuk van Caragiale interpretálásában, amelynek művészi szintjét a magyar színház kísérlete nem érheti el. Kádár ugyanakkor hisz abban, hogy a darab megértésre talál a magyar közönség körében,

s Janovics Jenő fáradozása nemcsak nemes, ünnepi gesztus marad (*Felvonásköz. Keleti Ujság*, 1922. november 23.).

Az előadást követően Aurel Buteanu az *Infrățire*-ban örömmel tudósít arról, hogy a magyar közönség értette és élvezte a darabot, bizonyítékaul annak, hogy egy társadalmi színmű tovább élhet történelmivé válása után. „Mivel a művészet a nemzetek közötti megértésnek mindig jó talaja volt, mindkét részről tapasztalhatjuk az igyekezetet annak érdekében, hogy egymást alaposabban megismerjük” — írja Buteanu, majd bevallja, hogy eredetileg kételkedett a darab magyar nyelvű előadása sikerében, főként azért, mert tudomása volt arról, hogy Kádár Imre igyekezett megőrizni az eredeti nemzeti ízét, és nem dolgozta át a magyar közönség számára. A fordítás azonban minden várakozását fölülmulta: „Kádár úr tökéletesen megértette a nyelv legjellegzetesebb árnyalatait, amelyet ízesen, szíporakázón adott vissza.” (*Scrisoarea pierdută de Caragiale*. 1922. november 25.)

Az *Ellenzék* méltatja a darab szellemességét kiemelő és a színészek játékát összehangoló rendezést. A *Pásztortűzben* megjelenő ismertetés egyrészt a szerző tisztánlátását és ragyogó szellemét méltatja, másrészt a darab szerkezeti egyenetlenségeire keres mentséget (Tövise Géza: *Két premier*. 1922. december 2.). A *Gindirea* névtelen cikkírója — aki, cikkéből láthatóan, nem tudott magyarul — nem elemzi sem az előadást, sem a színészek játékát, ellenben szívesen elidőz az előadás külsőségeinél, a kosztümöknél, a darab cselekményét és szövegét pedig annak anekdotikus váza szerint követi, fő támpontja a szereplők megjelenése és távozása. „Nem marad más hátra, mint hogy igazat adjunk Ignotusnak: sikerült végre a magyar irodalomroknak is felfedezniük drámaírónk művében a szatírját annak, amit a magyar paraszt »az urak ördögi találmányának« nevez, a politikának, s amely a földgolyó minden részén egyformának tűnik” — fejeződik be az előadásról szóló glosszája.

A darab 1934-ben kerül fel újra a sétatéri színpadra, még mindig Kádár Imre fordításában, de már teljesen új szereposztásban. A *Keleti Ujság* (1934. május 1.) arról tájékoztat, hogy minden valószínűség szerint a Kolozsváron tartózkodó miniszterelnök, valamint a kormány többi tagja is jelen lesz az előadáson, a magasrangú vendégek, Tătărașcu és Vaida-Voevod azonban nem tették tiszteletüket.

1937-ben a *Színpad és Mozi* a darab újrajátszását hirdeti, majd 1938-ban a *Keleti Ujság* a következő színházi évad egyik darabjaként említi a Caragiale-művet.

A kolozsvári bemutatót követő évben Victor Eftimiu levelet intéz a *Culisele* — *A Kulissza* című laphoz, amelyben felhívja a figyelmet Caragiale fordításának a hasznosságára (*Problema traducerilor*. 1923. február 1.). A lap szerkesztősége ankétot indít, amelynek során közli Ion Agribiceanu, Lucian Blaga, Dózsa Endre, Janovics Jenő, Kádár Imre, Ligeti Ernő és Adrian Maniu válaszait Victor Eftimiu levelére. Annak ellenére, hogy az ankét befejeztével a lap nem közli saját nézeteit, a válaszból kiderül, hogy Caragialét fordítani valóban fontos és szükséges, az *Elvesztett levél* pedig egyetemes jellegű, tehát kiválóan alkalmas arra, hogy leleplezze a magyarországi választási hadjáratok visszásságait is.

Ugyancsak Victor Eftimiu, egy hónappal később, a *Lupta* című lapban foglalkozik a Caragiale-fordítások értelmezésével: „Milyen legyen egy Caragiale-előadás egy idegen városban, egy olyan testület közreműködésével, amely nem rendelkezik a mester útmutatásaival?... Megértették vajon a kolozsvári színészek Caragiale alakjait? Visszaadták-e sajátos ízüket ezeknek a sajátosan emberi, s mégis annyira jellegzetesen román festői karikatúráknak? Caragiale tehetségének

melyik részét méltányolja az erdélyi értelmiség, és melyik idegen számára? Íme, néhány kérdés, amelynek megválaszolására aligha van alkalmasabb ember, mint Kádár Imre, a kitűnő író, az *Elveszett levél fordítója*“ (*Să fugim de politică*, 1923. március 9.).

Kádár Imre válasza nem késlekedik. A *Keleti Újság* 1923. március 21-i számában *Tradíció a színpadon* című cikkében Eftimiu állításainak cáfolataként, s a kolozsvári Magyar Színház politikájának a védelmében a színház valódi céljának a meghatározásából indul ki. Véleménye szerint a színház nem érheti el célját, ha a valódi életet próbálja másolni. Az író, aki pillanatról pillanatra adja vissza a környező valóság részeit, nem alkot. Mint ahogy az életnek egy meghatározott része sem lehet színmű. Ha az író egy letűnt korszakot akar ábrázolni, a legnagyobb hibát akkor követné el, ha a színpadot kosztüm-kirakatként kezelné. A rendező sem érheti el a kellő hatást, ha a színen az illető kor hű másolatát próbálja visszaadni. A dramaturgia legfőbb kérdése a jelen szemszögéből nézve az, hogy, hogyan lehetne leginkább jellemezni az illető kor emberét és környezetét. Az is előfordulhat, hogy a rendező tudatosan tér el az illető korszak valóságától, hogy ezzel a hamisítással is közeledni próbáljon a művészi valósághoz. Ez pedig egyike a színház alaptörvényeinek, és nemcsak a történelmi tárgyú darabokra vonatkozik, hanem a társadalmi drámára is. Caragiale művészi nagyságát illetően Kádár Imre válaszában kifejtette, hogy az író európai jelentőségűnek tartja, s darabjai számos dramaturgiai megújhódáson mennek keresztül. A mai bukaresti ember — mondja Kádár Imre 1923-ban — el sem tudja képzelni másképp Caragiale alakjait, mint ahogy azokat az író elképzelte. De az évek telnek, s jöhet egy zseniális rendező, aki a megszokás szép törvényeit megszegve újraértelmezi a darabot, igazának pedig tehetsége és sikere lesz a bizonyítéka. Az sem kizárt, hogy harminc év múlva a bukaresti Nemzeti Színház új szereposztásban és felfogásban adja elő. Az idők addig valószínűleg gyökeresen megváltoznak, és a Caragiale-hagyományokat fel kell áldoznunk azért, hogy megőrizhessük Caragiale szellemét. Kádár Imre elismeri, hogy a kolozsvári színház nem hagyományhű Caragialét játszott, a román közönség csalódottan távozott, mert nem azt kapta, amihez hozzá volt szokva. A magyar közönségnek azonban egy olyan Caragialéra van szüksége, akinek világát maga is el tudja képzelni.

Ez az elemzés tisztánlátásával és pontos esztétikai értékelésével éppen egy félvszázad elmúltával igazolódik, amikor bukaresti színpadokon, a Lucian Pintilie, illetve Liviu Ciulei rendezte előadásokon (*Farsang*, *Elveszett levél*) Caragialét új, modern felfogásban mutatta be a Lucia Sturdza-Bulandra Színház.

Chereji Peris Teréz

Tamás Pál fémdomborításai